

УДК 159.922

МАТВІЄНКО О. В.

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ У ВИБОРІ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ

У статті розглядаються психологічні підходи вивчення життєвого сценарію особистості як соціально-психологічного феномену та механізми самовизначення молоді у виборі пріоритетів життєвого шляху. Формування стратегії життєвого сценарію молоддю залежить від сукупності зовнішніх (соціальних) і внутрішніх (особистісних) чинників, що мають в своїй основі механізм передадаптації який, зокрема, реалізується в експериментальних сценаріях поведінки, успішність або не успішність яких визначає подальший шлях конструювання життєвої стратегії.

Смислоутворююча основа проектування майбутнього, свідоме ставлення особистості до вибору, стратегії і тактики його побудови та реалізації в освітній та професійній сферах, аналізується і якості найважливішого компонента у самовизначенні пріоритетів життєвого шляху сучасного студентства.

Робиться висновок про перспективу вивчення формування проектів майбутнього на основі минулого і сьогодення, психології обрання напрямку та прийнятних способів самореалізації молоді в рамках конкретно-історичного часу.

Ключові слова: *молодь, самореалізація, вибір, життєвий шлях, життєвий сценарій, сфери життєдіяльності, життєвий простір, події.*

Постановка проблеми. У кризовому стані сучасного суспільства, перетворень у політичному, соціальному, економічному та культурному житті України, найбільш гостро стоїть питання самовизначення молоді - особливої суспільної групи, що має специфічні психологічні риси зумовлені віком та соціальною роллю в системі суспільного відтворення, «значимістю і сенсом молодості як особливого життєвого періоду, суб'єктивним усвідомленням нею своєї соціальної ролі в суспільстві» [6, с. 174].

Зміст особистої реалізації формується, передусім на тлі суб'єктивної оцінки ситуації у якій перебуває суб'єкт, перспективних суспільних моделей, можливостей їх досягнення з відповідним цілепокладанням.

Самовизначення та самопотенціювання молоді доцільно розглядати через призму репрезентацій «образу майбутнього», зокрема, аналізуючи алгоритм його досягнення в термінах адаптації. Перебуваючи в інтенсивних пошуках свого місця у соціумі, саме молодь найбільш гостро реагує на всі його зміни, що відповідним чином впливають, у

широкому розумінні, на екологію розуму молодого людини, формуючи культурні образи її життя.

Прагнення до визначення особистої соціальної ідентичності, місця у диференціації культурної приналежності яскраво проявляє себе у молодіжній субкультурі в спектрі від нігілізму, зокрема, відмови від базових для існування суспільства цінностей організації способу життя, до їх ствердження у формі соціального протесту, наприклад, по відношенню до панівної на сьогодні екоруйнівної культури.

Останнє, по суті, є предадаптацією у формуванні стратегії відношень «особистість – культура – держава», а отже до тих елементів організації людського життя, які є підґрунтям забезпечення стійкості і розвитку суспільства, з одного боку, та особистісного зростання та збереження, з іншого.

На стадії предадаптації формуються суспільні та індивідуальні передумови подальшого вибору проектів життєвих сценаріїв, що транслюються особистістю у майбутнє.

Ми не схильні робити штучний розподіл між суспільним і особистим, хоча б у силу того, що історію творять Суб'єкти. Суб'єктний (особистісний) вибір це результат пошукової ситуації, одна з форм самореалізації; це процес цілеспрямований, вольовий, суб'єктивно прийнятний (Лановенко І.І.). Безумовно, він вимагає процесуального втілення (відповідного сценарію своєї реалізації) визначаючи створення нових, або відтворення раніше вироблених (традиційних) типів адаптації, що знаходяться в основі конструювання життєвого шляху особистості.

Отже, **метою** нашого дослідження є визначення та аналіз наукових підходів до поняття «життєвий шлях», соціально-психологічних підґрунть його формування.

Об'єктом дослідження є вибір життєвого шляху сучасної молоді.

Предметом дослідження є значимість окремих сфер життєдіяльності як базових основ вибору життєвого шляху молодою людиною.

Аналіз досліджень. В межах психоаналітичної парадигми (А. Адлер, К. Роджерс), життєвий шлях особистості аналізувався в контексті вибору бажаного майбутнього, перед усім, в уявленнях і відчуженнях у період дитинства, поступово, у тому числі, під впливом умов соціалізації, формуючи сценарій життя - життєвий план, що поступово розгортається, обмежує і певним чином структурує життєвий простір особистості.

Вперше поняття «життєвий шлях особистості» висунула Ш. Бюлер. Вона виділила три його лінії. Перша лінія - об'єктивна логіка життя, як послідовність зовнішніх подій. Друга лінія - зміна переживань цих подій. Третя лінія - результати діяльності людини.

У векторному просторі, що конфігурує лінії життєвого шляху особистості, його можливо розглядати як життєвий простір. У відповідності з теорією К. Левіна, життєвий простір і пов'язаний з ним сце-

нарий життя виступає ключовим пунктом особистісної самореалізації. Як зазначав у своїх роботах К. Левін, життєвий простір включає в себе всі безліч реальні і віртуальні, актуальні, минулі і майбутні події, які знаходяться в психологічному просторі особистості в даний момент. Змістом життєвого простору виступають очікування, події, цілі, образи, перешкоди і т.п. У цьому контексті життєвий простір визначається різноманітними подіями і фактами, що знаходять своє відображення в поточному життєвому сценарії особистості.

Події у змісті життєвого простору особистості підкоряються тимчасовим порядком. В життєвому просторі всі події розміщуються у хронологічному ряду - минуле, сьогодні, майбутнє. Але, незважаючи на те, що всі події в життєвому просторі мають різночасовість, суб'єктивно, особистістю вони переживаються як одночасні і в рівній мірі визначають поведінку особистості по відношенню до цінностей в якості пріоритету на життєвому шляху.

Розмірковуючи про співвідношення категорій «життєвий шлях» і «спосіб життя» особистості Ю.М. Швалб зазначає, що категорія життєвого шляху дозволяє уявити людину в системі безперервної тимчасової розгортки від минулого до майбутнього.

У цьому зв'язку, при описі минулого стають, у теоретичному та практичному сенсі цікавими цінності відношення індивіда до його життя, включаючи різні форми їх представленості у свідомості - власне мета, плани, програми, проекти, тощо, що фіксують мотиваційну і змістовну сторони очікувань подій [4, с. 275-276].

Такого роду «опис» очікувань є цілеспрямуючим на майбутнє, коли минуле та майбутнє у своїй єдності визначається нарративом, а саме історією про людей, історією про родину, історією про самого себе.

Погоджуючись з думкою Майкла Уайта, про те, що люди осмислюють своє життя через історії, до якої б культури ми не належали, її нарративи впливають на нас, і під цим впливом формується вибір кожної конкретної людини. Цей «життєвий» нарратив, як основа сценарію життєвого шляху, схожий на певну послідовність подій, об'єднану спільним сюжетом. Ті події, яким людина надає особливого значення, лягають в основу сюжету, при цьому багато інших подій залишаються другорядними.

С.Л. Рубінштейн, досліджуючи життєвий шлях, писав: «Сутність людської особистості знаходить своє завершальне вираження в тому, що вона не тільки розвивається як всякий організм, але і має свою історію. Лінія, що веде від того, чим людина була на одному етапі своєї історії, до того, чим вона стала на наступному, проходить через те, що вона зробила»[1, с. 641-642].

Заслужують на увагу міркування Л. Елсбрі стосовно основних сюжетів нарративів, серед яких, понад з іншим, важливими визначаються створення Дому, як основи стабільної життєвої структури, пускання коренів, народження дітей, внесення порядку в хаос. Подорож, е

одним з найпоширених способів опису життя, коли «життєвий шлях» розглядається як «перехід» між стадіями, завдяки «поворотним точкам» між минулим та сучасним досвідом.

Виходячи з вище зазначеного, провідним питанням, пов'язаним з розвитком особистості, є питання сенсу життя, смисложиттєвих орієнтацій, самореалізації у розробці проекту життєвого шляху, передусім в молодому віці.

У науковій літературі по відношенню до психології вибору життєвого шляху досить часто застосовують таку категорії як: «життєва стратегія», «життєва перспектива», «стиль життя», «життєве завдання», «тимчасова перспектива», «життєва роль», «життєва позиція» та ін.

У В. Н. Дружиніної є поняття «варіанту життя» як цілісної психологічної характеристики індивідуального буття людини, обумовленої типом ставлення особистості до самого життя, при цьому, автор залишає за «дужками» як він формується і який механізм вибору «варіанту життя» на життєвому шляху.

Буття людини - це усвідомлення суб'єктом сутнісних характеристик своєї життєвої реальності, або його світ - спосіб існування, сукупність людей і речей, в яку включається те, що відноситься до нього і до чого він ставиться в силу своєї сутності, і що є для нього значущим [2, с. 295], що впливає на його психічний та психологічний стан, обумовлюючи самовизначення і активність, а на загальному рівні - соціальну динаміку, одним з рушійних елементів якої є стан соціальної психіки в цілому.

Оцінка людиною свого буття залежить від суб'єктивної оцінки «поля можливостей», якими людина оперує в ході своєї соціальної та особистісної самореалізації. У цьому зв'язку вибір життєвого шляху молоді можна розглядати як спрямованість на перспективу; а також як певну спрямованість життєвих кроків і передбачену послідовність життєвих подій; як систему смислів, залежну, але не тільки від суспільного впливу, а й вибудованою самою особистістю враховуючи набутий і успадкований досвід.

На нашу думку, формування життєвого сценарію побудови життєвого шляху можна розглядати і, відповідно, аналізувати з позицій тактики і стратегії.

На рівні тактики мова скоріше йде про психологічний аналіз адаптивних можливостей молоді «тут і тепер».

На рівні стратегії - «програму» поступального розвитку, вироблену в дитинстві і визначальну поведінку індивіда в значущих аспектах його життя.

Важливо також враховувати, що реалізація сценарію життєвого шляху передбачає проходження трьох стадій: початок, перетини і фінал. Підсумком є особиста оцінка людиною ступеня втілення визначених життєвих сенсів і досягнення поставленої життєвої мети. Проте

поведінка людини в умовах повсякденного життя, на думку Е. Берна, не завжди обумовлена впливом життєвого сценарію. Найбільш повно і чітко малюнок життєвого сценарію особистості проявляє себе в умовах переживання кризи чи перебування в нестандартних ситуаціях.

А. Тешфел акцентує увагу на проблемі взаємозв'язку між людиною і соціальною зміною. У його розумінні «зміна» - це «фундаментальна характеристика соціального середовища, що представляє найбільш складну проблему, поставлену цим середовищем перед людським організмом». «Зміни являють собою також онтогенетичне явище в тому сенсі, що будь-яка зміна в житті індивіда, включаючи його дорослішання і старіння, висувають перед ним нові вимоги до реагування на зовнішнє середовище і на дію в ній» [3, с. 242].

Світ змінюється, і Ми змінюємося. Сценарій який малює молодь щодо її життєвого шляху визначається не тільки онтогенетичними, а й соціогенетичними законами. Як зазначав П. Штомпка, будь-яка соціальна зміна володіє тимчасовою характеристикою у вигляді несподіванки і швидкості; змістом і розмахом - радикальне, глибоке, всебічне; витокami - зокрема екзогенними [5, с. 8].

Опанування різними типами сценаріїв реалізації мети життєвого шляху представляється складним завданням, що відбивається на індивідуальних життєвих виборах, їх вибудовування в контексті умов існування кожної молодої людини. Формування моделі самовизначення не відбувається у вакуумі: «Завжди присутній готівковий вибір доступних значень, закодованих в культурі конкретної спільності (суспільства). Індивіди не вигадують значення, а відбирають їх з навколишньої культури ...» [5, с. 9].

Культурні «значення» лягають в основу ефективних стратегій самореалізації. Життя молоді з ускладненням соціальної тканини відносин, стає також складніше, але ця складність напевно відповідає сутності суспільних змін, та потенціалу соціального руху і його можливостям, відкриваючи перед людиною перспективу іншого, більш повного і справжнього існування щодо вибору тактики і стратегії життєвого шляху. Як писав М.К. Мамардашвілі, життя, в якій я сам беру участь, тим самим перетворюється в буття.

Вибір життєвого шляху, стратегії та тактики його реалізації є результатом «життєтворчості» самої людини. Особистісні вибори визначають зміст життєвих моделей які реалізуються в конкретних соціальних ситуаціях і сферах.

Поняття «сфера» вибору життєвого шляху використовується нами для позначення межі поширення активності особистості по відношенню до навколишнього середовища, визначення ставлення до його умов, стратегії поведінки спрямованої на задоволення особистих потреб. На кожному віковому етапі людина включається у безліч таких сфер, але їх вплив на розвиток особистості змінюється: одні стають домінуючими, інші служать фоном розвитку.

В ході проведеного емпіричного дослідження за власно розробленою методикою нами було проаналізовано домінанти в життєвих сценаріях студентської молоді.

Узагальнений аналіз відповідей респондентів – студентів ВНЗ, прогнозовано показав, що найближчою перспективою життєвого шляху студентської молоді є отримання вищої освіти, або скоріше її правової легітимізації, адже в сучасному суспільстві без вищої освіти неможливо знайти роботу (навіть не за фахом), розвивати свої бажані за життєвим сценарієм професійні якості, а, відповідно, придбати значущий статус у обраній сфері.

На гендерному рівні, проведений контент-аналіз результатів відкритого анкетування показав, що після закінчення ВНЗ у юнаків проєкт життєвого шляху ґрунтується на матеріальному самоствердженні та професійній реалізації (працевлаштуватися (бажано за фахом), кар'єрне зростання, зайняття бізнесом) - 100% від респондентів, що відповіли.

Узагальнений проєкт життєвого шляху дівчат суперечливий. Фактично декларована соціально підтримана мета професійного зростання (88,9% до числа опитаних) вступає в прогнозовані конфлікти, в першу чергу, з цінностями сценарію родинної самореалізації: вийти заміж - 100%, народити дитину - 77,8% від загального числа опитаних дівчат.

Гедонізм у проєкті життєвого шляху, за результатами нашого дослідження в першу чергу притаманний слабкій статі. Відпочивати (подорожувати країнами, відправлятися в кругосвітні подорожі тощо) визначили як мету 88,9%, в порівнянні з чоловіками котрі яскравий відпочинок як пріоритетний напрямок життєвого сценарію переважно не визначили. Цей напрямок реалізації життєвого шляху як мету визначили трохи більше чверті респондентів - 33,3%.

Загалом, сучасна студентська молодь формулу стратегії життєвого шляху формулює в наративах кар'єрного росту (100%); організації та заняття власним бізнесом (100%); народження, виховання, забезпечення власних дітей (100%); створення власної сім'ї, власного будинку (83,3%); прожити довге життя (50%).

Умовно, альтруїстична мотивація простежувалася у 33,3% відсотків респондентів в концептуальних формулах: «Спілкуватися з сім'єю і друзями», «Допомагати морально і матеріально батькам», «Возитися з онуками» і т.п.

У дівчат основним сюжетом життєвого шляху виявився: «Заміжжя і Дім» (100% і 77,8% відповідно); «Реалізація себе у творчості (як хобі)» (77,8%); «Реалізувати себе як особистість» (55,5%); «Допомагати морально і матеріально батькам» (88,9%).

В останньому випадку, фактично ми отримали класичний жіночий патерн формування життєвого шляху у якому стабільність життєвого середовища, як мета, домінує над усіма іншими цілями, на

відміну від чоловічого сценарію де соціальна самореалізація набуває головних ознак.

Висновки. Отже, проведене теоретичне та емпіричне дослідження поняття життєвого шляху, уявлень про його актуальний зміст у сучасній молоді та соціально-психологічні підґрунтя вибору життєвого сценарію дозволяють наголосити, що проєктування майбутнього розгортається в координатах дитячого досвіду, а також репрезентованих мікро - та макросередовищем варіантів образу майбутнього, в межах яких молодь обирає зміст самовизначення та алгоритм самопотенціювання щодо певних сфер людського буття.

Наше дослідження, вважаючи на рік народження респондентів, в цілому показало, що уявлення про життєвий шлях у більшості молоді пов'язаний з мрією, ґрунтуючись на прагненні до життєтворчості, особистісних домаганнях, визначаючись об'єктивним і в, першу чергу, особливо для молоді, суб'єктивним «полем можливостей», глибиною рефлексії стосовно мети життєвого шляху.

В основі теоретичного та емпіричного аналізу дослідження змістоутворюючих механізмів самовизначення молоді у виборі пріоритетів життєвого шляху, перспективним, на нашу думку, є подальше вивчення формування проєктів майбутнього на основі минулого і сьогодення, в контексті умов змін соціальної психіки особи та її історичного стану в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 720с.
2. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1976. – 416 с.
3. Тэшфел, 1984, с. 242 Тэшфел А. [Tajfel H.] Эксперименты в вакууме. В кн.: Г.М. Андреева, Н.Н. Богомолова, Л.А. Петровская (Ред.), Современная зарубежная социальная психология. М.: Моск. гос. университет, 1984. – С. 229–243.
4. Швалб Ю.М. О соотношении категорий «жизненный путь» и «образ жизни» личности / Ю.М. Швалб // Актуальні проблеми психології: Екологічна психологія: Збірник наукових праць / За ред. С.Д. Максименка. – Т. 7. – Вип. 24. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – С. 274-283.
5. Штомпка П. Социальное изменение как травма / П. Штомпка // Социс, 2001. – № 1. – С. 6-16.
6. Явон С.В. Жизненное определение российской молодежи / С.В. Явон // Знание. Понимание. Умение. № 4, 2012. – С. 174-178.

REFERENCES

1. Rubinshteyn S.L. Osnovy obschey psihologi / S.L. Rubinshteyn. – SPb.: Piter, 2002. – 720s.
2. Rubinshteyn S.L. Problemy obschey psihologi / S.L. Rubinshteyn. – M.: Pedagogika, 1976. – 416 s.

3. Teshfel, 1984, s. 242 Teshfel A. [Tajfel H.] Eksperimenty v vakuume. V kn.: G.M. Andreeva, N.N. Bogomolova, L.A. Petrovskaya (Red.), Sovremennaya zarubezhnaya sotsialnaya psihologiya. M.: Mosk. gos. universitet, 1984. – S. 229–243.
4. Shvalb Yu.M. O sootnoshenii kategoriy «zhiznennyiy put» i «obraz zhizni» lichnosti / Yu.M. Shvalb // Aktualni problemi psihologii: Ekologichna psihologiya: Zbirnik naukovih prats / Za red. S.D. Maksimenka. – Т. 7. – Vip. 24. – Zhitomir: Vid-vo ZhDU Im. I.Franka, 2010. – S. 274-283.
5. Shtompka P. Sotsialnoe izmenenie kak travma / P. Shtompka // Sotsis, 2001. – # 1. – S. 6-16.
6. Yavon S.V. Zhiznennoe opredelenie rossiyskoy molodezhi / S.V. Yavon // Znanie. Ponimanie. Umenie. # 4, 2012. – S. 174-178.

УДК 159.922

МАТВИЕНКО О. В.

Институт психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины, г. Киев

ПРИОРИТЕТЫ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ В ВЫБОРЕ ЖИЗНЕННОГО ПУТИ

В статье рассматриваются психологические подходы изучения жизненного сценария личности как социально-психологического феномена и механизмы самоопределения молодежи в выборе приоритетов жизненного пути.

Формирование стратегии жизненного сценария молодежью зависит от совокупности внешних (социальных) и внутренних (личностных) факторов, имеющих в своей основе механизм преадаптации, который, в частности, реализуется в экспериментальных сценариях поведения, успешность либо не успешность которых определяет дальнейший путь конструирования жизненной стратегии.

Образующая смысл основа проектирования будущего, сознательное отношение личности к выбору, стратегии и тактики его построения и реализации в образовательной и профессиональной сферах, анализируется в качестве важнейшего компонента самоопределения относительно приоритетов жизненного пути современного студенчества.

Делается вывод о перспективе изучения формирования проектов будущего на основе прошлого и настоящего, психологии избрания направлений и приемлемых способов самореализации молодежи в рамках конкретно-исторического времени.

Ключевые слова: *молодежь, самореализация, выбор, жизненный путь, жизненный сценарий, сферы жизнедеятельности, жизненное пространство, события.*

UDC 159.922

O. V. MATVIENKO

G.S.Kostiuk Institute of Psychology NAPS Ukraine, Kyiv

THE PRIORITIES OF MODERN YOUNG PEOPLE IN CHOICE OF LIFE WAY

The article deals with the psychological approaches the study of the life script of the person as social-psychological phenomena and mechanisms of self-determination of young people in the choice of priorities of life.

Formation of strategy of youth life scenario depends on a combination of external (social) and internal (personal) factors that are inherently predadaptatsii mechanism, which, in particular, is implemented in pilot scenarios, conduct, success or not success that defines the way forward design life strategy.

The generator of the meaning of the design basis for the future, conscious attitude of the person to the selection, strategy and tactics of its construction and implementation of educational and professional spheres is analyzed as an essential component of self-determination with respect to the priorities of the way of life of modern students.

The conclusion about the prospect of studying the formation of future projects on the basis of past and present trends and psychology election acceptable means of self-realization of young people in the concrete historical time.

Keywords: *youth, self-actualization, choice, career, life script, spheres of life, the living space of the event.*